

ახალი მულტიპოლარული სამყარო და ჰეგემონური ამბიციები

მალხაზ კაპანაძე

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის საერთაშორისო ურთიერთობების სადოქტორო პროგრამის დოქტორი

maxokapanadze@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0003-9941-4309>

DOI: <https://doi.org/10.52340/splogos.2025.11>

აბსტრაქტი

დღესდღეობით სამყარო ახალი წესრიგის ფორმირების პროცესშია, რომელიც გარკვეული სირთულით გამოირჩევა. მიზეზი ის გახლავთ, რომ ჩვენ მონოპოლარული სამყაროდან გადავდივართ მულტიპოლარულ სამყაროზე. საბჭოთა კავშირის დასრულების შემდეგ ერთადერთი სუპერ სახელმწიფო, რომელიც აყალიბებდა წესრიგს და დანარჩენ მსოფლიოს თავის თამაშის წესებს სთავაზობდა, იყო ამერიკის შეერთებული შტატები. თუმცა, დღევანდელი რეალობიდან გამომდინარე, აღნიშულ ე.წ. ზესახელმწიფოს აქვს ჰეგემონიის დაღმავალი ციკლი, რომლის არსებობაც ისტორიული კანონზომიერებაა და წინ უძღვის გარკვეული გეოპოლიტიკური პროცესები. რაც ნიშნავს, რომ ლიბერალური მსოფლიო წესრიგი გამოწვევების წინაშე დგას. პრობლემები როგორც საკუთრივ სისტემის შიგნითაა, ასევე გარედან წამოსული წინააღმდეგობის გამო, რაც უპირველეს ყოვლისა ჩინეთის აღზევებითა და სხვა ევრაზიული ქვეყნების (რუსეთის, ირანის) ანტი-დასავლური ქმედებებით არის გამოწვეული.

საკვანძო სიტყვები: ახალი მსოფლიო წესრიგი, აშშ, ჰეგემონია, გეოპოლიტიკა, მულტიპოლარული სამყარო.

The New Multipolar World and Hegemonic Ambitions

Malkhaz Kapanadze

Doctor, Faculty of Law and International Relations,
Georgian Technical University
maxokapanadze@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0003-9941-4309>

Abstract

Nowadays, the world is in the process of forming a new order, which is characterized by a certain complexity. The reason is that we are moving from a monopolar world to a multipolar world. After the collapse of the Soviet Union, the only superpower that established order and offered its rules of the game to the rest of the world was the United States of America. However, based on today's reality, the so-called superpower has a downward cycle of hegemony, the existence of which was preceded by certain geopolitical processes, as well as a kind of historical regularity.

Keywords: New World Order, USA, Hegemony, Geopolitics, Multipolar Worlds.

შესავალი

საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემა ახლებურად ყალიბდება და, შესაბამისად, პროცესები ჯერაც ფორმირების ფაზაშია. ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების კომპლექსურობა იმითაც გამოირჩევა, რომ გადადის უნიპოლარული სამყაროდან მულტიპოლარულზე. აღსანიშნავია, რომ გლობალურ სურათში გამოკვეთილია მრავალპოლუსიანი მოდელის უპირატესობა, სადაც ინტერესების ერთობა ყველგან მყარი და სისტემური როდია, ზოგან კონიუქტურულ და სიტუაციურ პარტნიორობას ეფუძნება.¹⁴¹

მსოფლიოს ისტორიის ახალი პერიოდის დაწყებასთან ერთად, საერთაშორისო ურთიერთობების გარდაქმნა იწყება, რაც ურთიერთობათა სისტემაზე პასუხისმგებელი ქვეყნების ვალდებულებებს ზრდის. მაგალითად, წინა საუკუნეში, ომის შემდგომი ევროპისათვის განსხვავებული წესების ათვლის წერტილი აშშ-ის პრეზიდენტ ტრუმენის დოქტრინამ მონიშნა, რის შედეგად კონტინენტის ამ ნაწილში ახალი წესრიგისა და უსაფრთხოების სისტემა დამკვიდრდა.

¹⁴¹ გორგილაძე, ი. „ახალი მსოფლიო წესრიგი ამერიკულ გეოპოლიტიკაში“. სოციალური მეცნიერების საკითხები. გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი, 2016, გვ. 4.

ტრუმენის დოქტრინა, პრაქტიკული სახით, მარშალის გეგმასა და ნატო-ს დაფუძნებაში გამოვლინდა. ამ ორი მეგაპროექტით, დასავლური პოლიტიკური ცივილიზაცია ევროპის სიღრმეში კომუნიზმის გავრცელებას წინ აღუდგა, მნიშვნელოვნად განამტკიცა კომუნიზმის მსხვრევას მოყოლებული პოზიტიური შედეგები და მსოფლიოს ახალი ტალღის განვითარება შესთავაზა, სადაც ერთადერთ სუპერ სახელმწიფოდ აშშ აღმოჩნდა. თუმცა, დღევანდელი გადმოსახედიდან, აღნიშულ ე.წ. ზესახელმწიფოს აქვს ჰეგემონიის დაღმავალი ციკლი. ფაქტობრივად, დღეს გლობალურ არენაზე ჰეგემონია შეუძლებელია, რაც ძალთა ბალანსის პრიზმაში მრავალპოლუსიანი მოდელის დასაბამი ხდება.¹⁴²

ცივი ომის დასასრული და ახალი მსოფლიო წესრიგი

ცივი ომის დროს, საერთაშორისო სისტემა შეიცვალა და ბიპოლარული გახდა. მსოფლიოში ჩამოყალიბდა ძალის ორი ცენტრი ამერიკის შეერთებული შტატები და საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი, ხოლო დანარჩენი სახელმწიფოები, ძირითადად, მათდამი მიტმანების პოლიტიკას ირჩევდნენ. „ცივი ომის“ პერიოდი გამოირჩეოდა „რბილი ბიპოლარული“ სისტემის არსებობით. ბუნებრივია, ორივე ზემოხსენებული სახელმწიფო სისტემაში დომინირებას და ერთპიროვნული ჰეგემონიის დამყარებას ცდილობდა. ამერიკული თვალთახედვა იქიდან გამომდინარეობდა, რომ სსრკ-სთან ერთხელ დათმობაზე წასვლა დომინოს პრინციპის მსგავსად სხვა არაერთი მარცხის საწინდარი იქნებოდა, რასაც ვაშინგტონი ვერ დაუშვებდა. ამის შედეგად ჩამოყალიბდა შეკავების სტრატეგია, რომელიც გულისხმობდა საბჭოთა ექსპანსიონიზმის შეკავებას მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილში, სადაც იგი შეეცდებოდა თავისუფალი და დემოკრატიული სამყაროს წინააღმდეგ ბრძოლას. შეკავების პოლიტიკის გაგრძელება აღმოჩნდა „ტრუმენის დოქტრინა“, როდესაც აშშ-მა დიდძალი სამხედრო და ეკონომიკური დახმარება აღმოუჩინა საბერძნეთსა და თურქეთს, და ეს ქვეყნები გაწითლებას გადაარჩინა. აშშ-მა ცივი ომის საწყის ეტაპზე, საკუთარი სტრატეგია ორი უმნიშვნელოვანესი მიმართულებით დააფუძნა, დაარსა ჩრდილო-ატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაცია (ნატო) და შეიმუშავა მარშალის გეგმა,

¹⁴² ყიფიანი, ვ. „რეგიონალური ურთიერთკავშირები - დამატებითი შესაძლებლობა ქვეყნის მეტი უსაფრთხოებისა და უკეთესი ეკონომიკისათვის“, „ინტერპრესნიუსი“, თბილისი, 2020, გვ. 7.

რომელიც ევროპის ეკონომიკურ აღდგენას ისახავდა მიზნად, რაც ევროპის საბჭოთა კავშირზე დამოკიდებულებას კიდევ უფრო შეამცირებდა.¹⁴³

ცივი ომის დასრულებამ ახალ მსოფლიო წესრიგს დაუდო საფუძველი. აშშ მსოფლიოს თითქმის ყველა რეგიონში, სხვა დიდ სახელმწიფოებთან შეუთანხმებლად, უნილატერალურად მოქმედებდა. თუმცა, დროთა განმავლობაში, „დემოკრატიის ექსპორტის“ პროექტმა ამერიკელ მოქალაქეებში უკმაყოფილება გამოიწვია. აშშ-ის შეჭრამ ერაყსა და ლიბიაში მას ევროპელი მოკავშირეების ნდობა დროებით დააკარგვინა. ჯორჯ ბუში უმცროსის ხისტი საგარეო პოლიტიკური კურსი 2008 წელს ობამას იზოლაციონისტურმა კურსმა შეცვალა. შედეგად, აშშ, თავისი ინერტული პოლიტიკით, ვერ შეეწინააღმდეგა მოძლიერებული რუსეთის მიერ ყირიმის ანექსიასა და აღმოსავლეთ უკრაინაში წარმოებულ ომს. იგი არ ჩაერია სირიის სამოქალაქო ომში, შედეგად, დატოვებული ძალაუფლების ვაკუუმი რევიზიონისტული ზრახვების მქონე რუსეთმა შეავსო.

მეორეს მხრივ, ამერიკის დადმავალი ჰეგემონიის ციკლი არის რეალობა, პრობლემა აქვს ეკონომიკის თვალსაზრისით. როგორც წესი, დასავლური პოლიტიკა ყოველთვის პრაგმატულობით გამოირჩეოდა. ეკონომიკა და პოლიტიკა ურთიერთკავშირში იყო. თავის მხრივ, პრობლემა იმ ფინანსურ სისტემასაც აქვს, რაც ჩამოყალიბდა ბრეტონ ვუდსის შემდეგ - დოლარის სავალუტო ერთეულად აღიარება აღარ არის დამაკმაყოფილებელი და ამასაც გარკვეული ცვლილება სჭირდება. დოლარის მსოფლიო ვალუტის ერთეულად აღიარებას ამერიკის კონგრესში ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავდა. მათ იცოდნენ, რომ ეს იქნებოდა ფინანსური ბუშტი, რომელიც დეინდუსტრიალიზაციას გამოიწვევდა. შემთხვევითი არ იყო ის, რომ ტრამპი პრეზიდენტად არჩევას, სწორედ ამაზე აკეთებდა აქცენტს. მისთვის უმთავრესი იყო ამერიკის ხელმეორე ინდუსტრიალიზაცია, რომელიც ერთგვარ შესაძლებლობების ფანჯარად მიაჩნდა.¹⁴⁴

ამერიკის დადმავალი ჰეგემონიის ციკლთან დაკავშირებით, მოვიყვანოთ რამდენიმე თეორია არსებობს. მათ შორის, კაპლანის თეორია, რომლის მიხედვითაც, ჰეგემონი ქვეყნების დანახარჯები ძალიან დიდია ნებისმიერი მიმართულებით. ამის გამო, დროთა განმავლობაში ეს ჰეგემონი თანდათან სუსტდება და ჩნდება ჩელენჯერი, რომელიც კონკურენციას იწყებს. თავდაპირველად, ასეთი ქვეყანა აღმოჩნდა ჩინეთი. შემთხვევითი არ არის, რომ დღეს ჩინეთ-ამერიკის ურთიერთობები არც თუ ისეთი მარტივია. მიუხედავად იმისა, რომ ურთიერთდამოკიდებულნი

¹⁴³ Allison G. „Destined for war: Can America and China escape Thucydides's trap“?. Houghton Mifflin Harcourt, 2017, გვ. 12.

¹⁴⁴ Amin S. “Beyond US Hegemony? Assessing the prospects for a Multipolar World. Zed Books, 2006, გვ.10.

არიან: ამერიკული ქარხნებისა და ფაბრიკების დიდი ნაწილი ჩინეთშია განთავსებული. უფრო მეტიც, თავის დროზე, ჩინეთმა და ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა საბჭოთა კავშირის დაშლაში ერთობლივი მონაწილეობა მიიღეს. იმ პერიოდში, სამყარო ბიპოლარული იყო და ჩინეთი მოიაზრებოდა სოციალისტურ ბანაკში, თუმცა, 70-იან წლებში მაინც დაიწყო ეს პროცესი ე.წ. პინგ-პონგის დიპლომატიით, რომლის ინიციატორიც იყო კისინჯერი.¹⁴⁵ აქედან იწყება ამერიკის შეერთებული შტატებისა და ჩინეთის დაახლოება. ჩინეთის მაშინდელი კომუნისტური პარტიის ლიდერი, ჯო ენ ლაი ამერიკაში ჩასული იყო. მან განაცხადა, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი სოციალისტური ბანაკის წარმომადგენლები იყვნენ, , თანამშრომლობაზე მზაობა განაცხადეს. ეს თანამშრომლობით კი ჩინეთმა შეასრულა გარკვეული როლი საბჭოთა კავშირის დაშლაში. „ბოროტების იმპერიის“ ნგრევაში დიდი წვლილი შეიტანა აშშ-ს პრეზიდენტმა - რონალდ რეიგანმაც, რომელმაც სსრკ-ს მიმართ საკმაოდ ხისტი საგარეო პოლიტიკა გაატარა.¹⁴⁶ რეიგანი ამომრჩეველთან უშუალო კონტაქტში შევიდა, რამაც გამოიწვია ის, რომ ამერიკული საზოგადოება დიდი უკმაყოფილებით არ შეხვდა სამხედრო ხარჯების გაზრდისა და ე.წ. „კოსმოსური ომების“ დაწყების ინიციატივას, რასაც, სხვა შემთხვევაში, ამერიკელი მოქალაქეები აუცილებლად მწვავედ გააპროტესტებდნენ. შედეგად, სამყარო გადაიქცა უნიპოლარულად. შესაბამისად ჰეგემონი ერთი სახელმწიფო - ამერიკის შეერთებული შტატები აღმოჩნდა.¹⁴⁷ გავიდა რამდენიმე ათეული წელი და წინა პლანზე წამოვიდა ჩინეთი, რომელიც დღესდღეობით ეკონომიკურად ძლიერი ქვეყანაა. თუმცა, ის არ აფიქსირებს პოლიტიკურ ამბიციებს, ვინაიდან, დიდ როლს თამაშობს მისი მენტალიტეტი და კონფუციანური თავისებურებები. თუმცა, თავის მხრივ, იგი სულ უფრო და უფრო აქტიურად მუშაობს კონვენციური და ბირთვული იარაღის განვითარებაზე, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ჩინეთის ზღვაში ქმნის ხელოვნურ სამხედრო კუნძულებს და მასზე ლეგიტიმაციის გამყარებით რეგიონში აშშ-ს ჰეგემონიის შესუსტებასა და საკუთარი ძალაუფლების გავრცელებას ცდილობს.

ერთმნიშვნელოვნად, XXI საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი საერთაშორისო აქტორი- ჩინეთია, რომლის სწრაფმა ეკონომიკურმა აღმავლობამ საფრთხე შეუქმნა ამერიკის შეერთებულ შტატებსაც კი, რომელიც ჟოზეფ ნაის „რბილი ძალის“ კონცეფციის პრაქტიკაში გატარების საუკეთესო

¹⁴⁵ Kissinger H. “Diplomacy”, Simon & Schuster, Reprint edition, 1994, გვ. 17.

¹⁴⁶ Kaplan R. “Anarchy and Hegemony”. Global affairs with Robert D. Kaplan, Stratfor. 2013 იხ. <https://worldview.stratfor.com/article/anarchy-and-hegemony> უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 20.05.2022.

¹⁴⁷ Hall, P.A. “Policy paradigms, social learning, and the state: the case of economic policymaking in Britain. Comparative politics, 1993, გვ. 22.

მაგალითია, პრეტენზიას აცხადებს არა მარტო სამხრეთ ჩინეთის ზღვაზე დომინანტობისთვის, არამედ მიზნად ისახავს უძველესი „აბრეშუმის გზის“ აღდგენას, სახელწოდებით „ერთი გზა - ერთი სარტყელი“ და ღიად გამოთქვამს სურვილს, გახდეს ერთ-ერთი წამყვანი მოთამაშე მსოფლიოს მრავალ რეგიონში.

ამის შემდგომ, 2007 წელს მიუნჰენის კონფერენციაზე დაიწყო რუსეთის პოლიტიკის ცვლილება. აღსანიშნავია, რომ ელცინის რუსეთი იყო სულ სხვა სტრუქტურული გადანაწილების მქონე იყო. ამიტომ, დასავლეთის ლიდერები, კერძოდ, ამერიკის შეერთებული შტატების ხელმძღვანელობა აცხადებდა, რომ რუსეთს არ უნდა ჰქონოდა ინტერესები საზღვრებს გარეთ.

ცხადია, რომ აშშ-ს არასოდეს არ აწყობდა რუსეთის გლობალურ სახელმწიფოდ გადაქცევა, მაგრამ რუსეთმა, როგორც არა ერთხელ, ისტორიის განმავლობაში კუდი მოიქნია და პირველად მიუნჰენის კონფერენციაზე განაცხადა თავისი მიზნების შესახებ. ამ კონფერენციაზე გამოვიდა რუსეთის პრეზიდენტი ვლადიმერ პუტინი და დააფიქსირა, რომ მის ქვეყანას აქვს გლობალური ინტერესები. შემდეგ იყო, 2010 წელს ენერგოიმპერიის კონცეფცია. რუსეთი დიდი რესურსები ქვეყანაა და მთელ მენდელეევის ტაბულას ფლობს - ალუმინიდან დაწყებული ცინკით დამთავრებული. მსოფლიოს ლიდერები არ ითვალისწინებდნენ რუსეთის მოთხოვნებს ამ გლობალურ პოლიტიკაში, ამ ეტაპზე, ეს დამოკიდებულება შეიცვალა.

ბოლო მომენტში, ვლადიმერ პუტინმა ოფიციალურად დააფიქსირა თავისი მოთხოვნები და წერილობითაც მოხდა ამ მოთხოვნების კოდიფიცირება. უკრაინაში ომის დაწყებამდე, მან გაილაშქრა ნატოს გაფართოების წინააღმდეგ, მაგრამ დასავლეთის მხრიდან არ მოხდა მისი ულტიმატუმის გათვალისწინება. აქედან დაიწყო რუსეთ-უკრაინის ომი, მისი ნატოში ჩართვის წინააღმდეგ, რომელიც დღემდე გრძელდება.¹⁴⁸

მაშასადამე, რუსეთის ფედერაციის მიერ ჯერ საქართველოს სუვერენული ტერიტორიების ოკუპაციამ, მოგვიანებით კი - ყირიმის ნახევარკუნძულის ანექსიამ და რუსეთ-უკრაინის კონფლიქტმა ხაზი გაუსვა იმას, რომ დიდი ძალები კვლავ ახდენენ ძალის დემონსტრირებას მათი „იმპერიალისტური“ ამბიციების დაკმაყოფილებისა და „ახალი მსოფლიო წესრიგის“ დამყარების მიზნით. ყოველივე ამან, კვლავ დააფიქრა მსოფლიო თანამეგობრობა იმაზე, თუ როგორია რეალურად XXI საუკუნის მსოფლიო წესრიგი, რომელიც ახლა ყალიბდება და რუსეთ-უკრაინის ომის დასრულების შემდეგ მიიღებს სრულყოფილ სახეს.

¹⁴⁸ Keohane, R. "After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy", Princeton University Press, United Kingdom, 1984, გვ. 13.

დასკვნა

ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირება, როგორც რთული და ხანგრძლივი პროცესი, მსოფლიოს თანამედროვე დილემას წარმოადგენს. სირთულე მდგომარეობს იმაში, რომ საერთაშორისო სისტემა უნიპოლარული წყობიდან გადადის მულტიპოლარულ წყობაზე. ახალი სამყაროს ფორმირების კომპლექსურობა იმითაც გამოირჩევა, რომ პანდემიური და პოსტპანდემიური ფაქტორები ძველი „ძალის ცენტრების“ ტრასფორმაციასა და ახლების წარმოშობას უწყობენ ხელს.

საბჭოთა კავშირის დაშლისთანავე, გეოპოლიტიკური სურათი მნიშვნელოვნად შეიცვალა, რუსეთის ფედერაციას დაუყოვნებლივ შეექმნა ისეთი პრობლემები, როგორცაა რელიგიური რენესანსი და ფუნდამენტალიზმი, ნაციონალიზმი, ტერიტორიული მთლიანობა და დავა მეზობლებს შორის, რაც დასაბამი გახდა ერთადერთი სუპერ სახელმწიფოს, ამერიკის შეერთებული შტატების აღმასვლისა, რომელიც კონტროლს ამყარებდა სხვა სახელმწიფოებზე. თუმცა, ჰეგემონიის დაღმავალი ციკლი რეალობაა, რაც ნიშნავს, რომ დღეს მსოფლიო რუკაზე გამოჩნდნენ სახელმწიფოები, რომლებიც კონკურენციას უწევენ აშშ-ს, მათ შორის, ჩინეთი და რუსეთი, თავისი ჰეგემონური ამბიციებით და გეოსტრატეგიული ინტერესებით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გორგილაძე, ი. „ახალი მსოფლიო წესრიგი ამერიკულ გეოპოლიტიკაში“. სოციალური მეცნიერების საკითხები. გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი, 2016.
2. ყიფიანი, ვ. „რეგიონალური ურთიერთკავშირები - დამატებითი შესაძლებლობა ქვეყნის მეტი უსაფრთხოებისა და უკეთესი ეკონომიკისათვის“, „ინტერპრესნიუსი“, თბილისი, 2020.
3. Allison G. „Destined for war: Can America and China escape Thucydides's trap“?. Houghton Mifflin Harcourt. 2017
4. Amin S. “Beyond US Hegemony? Assessing the prospects for a Multipolar World. Zed Books, 2006.
5. Kaplan R. “Anarchy and Hegemony”. Global affairs with Robert D. Kaplan, Stratfor. 2013 იხ. <https://worldview.stratfor.com/article/anarchy-and-hegemony> უკანასკნელად იქნა გადამოწმებული 20.05.2022.
6. Keohane, R. “After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy”, Princeton University Press, United Kingdom, 1984.
7. Hall, P.A. “Policy paradigms, social learning, and the state: the case of economic policymaking in Britain. Comparative politics, 1993.
8. Kissinger H. “Diplomacy”, Simon & Schuster, Reprint edition, 1994.